

PAKRUOJIS

Vienas iš Lietuvos–Latvijos paribio rajono centrų, išsidėstęs šiaurinėje Lietuvos dalyje, dešiniajame Kruojos (Mūšos intako) krante. Nuo Pakruojo 40 km į vakarus – Šiauliai, 50 km į pietryčius – Panevėžys. Pro Pakruojį eina Šiaulių–Biržų geležinkelis. Rajone gyvena daugiau kaip 28 tūkst. gyventojų (daugiausiai jų susitelkę Pakruojyje ir Linkuvoje). Rajono teritorija teka Kruoja, Mūša ir keletas kitų upelių, miškai užima 16,7 proc. teritorijos ploto. Rajone veikia 2 gimnazijos, 3 vidurinės, 14 pagrindinių mokyklų, 1 pradinė mokykla, muzikos mokykla.

Pakruojo dvarvietės vaizdai. J. Tamulio nuotraukos

Pakruojo dvaras ir miestelis istoriniuose šaltiniuose pirmą kartą paminėti 1531 m.

Išliko 1596 m. Pakruojo dvaro inventoriaus aprašas, kuris buvo sudarytas mirus dvaro savininkui V. Martinavičiui ir jo žmonai U. Macaitei. Ilgą laiką Pakruojo dvarą valdė baronai Roppai.

1613 m. Pakruojis gavo privilegiją rengti du metinius prekymečius.

1630 m. mieste pastatyta medinė katalikų bažnyčia.

1801 m. Pakruojyje pastatyta graži sinagoga, kuri garsėjo savo vidaus apdaila, ten buvusiais medžio drožiniais, altoriumi.

1848 m. per choleros epidemiją Pakruojyje mirė 70 žydų, nemažai lietuvių.

1859 m. Pakruojyje buvo 642, 1897 m. – 1 545, 1923 m. – 1 184 gyventojai.

1862 m. liepos 19 d. Pakruojo gyventojai buvo sukilę prieš valsčiaus valdžią.

1887 m. Pakruojyje pastatyta nauja mūrinė dvibokštė bažnyčia (konsekruota 1891 m.).

Carinės Rusijos laikais, XX a. I p., nepriklausomos Lietuvos metais Pakruojis buvo valsčiaus centras.

1950 m. Pakruojis tapo rajono centru, jam suteiktos miesto teisės. Tuo metu mieste buvo 2 427 gyventojai.

Sovietmečiu Pakruojo dvaro rūmuose veikė kolūkio administracija, vėliau patalpos buvo perduotos žemės ūkio technikumui.

Rajone saugoma daugiau kaip 410 vietinės ir respublikinės reikšmės kultūros paminklų.

Daugiausia turistų dėmesio rajone sulaukia Pakruojo dvaro sodyba ir parkas.

Klasicistinio stiliaus Pakruojo dvaro ansamblis – vienas iš pen-

kių vertingiausių išlikusių senųjų dvarų Lietuvoje. Parkas čia užima 49 ha plotą. Iš 48 buvusių dvaro statinių yra išlikę 43.

Dvaro įkūrėjas ir pirmasis savininkas buvo Rietavo tijąnas M. Vakavičius, vėliau dvarą valdė V. Martinavičius, A. Koleckis, S. Juškevičius, didikai Zabelos, grafai Miunsteriai. XVIII a. pab. dvaras atiteko vokiečių baronams Roppams. Jį valdė kelios Roppų kartos: Teodoras (1783–1852), Hermanas (1810–1890), Leonas (1860–1940), Julius (1910–1944).

Pirmieji dvaro pastatai buvo mediniai. Mūrinis rūmų ansamblis pastatytas 1817–1840 m. iš vietinių medžiagų. Dvaras buvo plečiamas iki 1890 m. Statybas pradėjo V. Roppas, vėliau pastatus projektavo ir statė T. Roppas. 1835–1840 m. buvo užveistas didelis angliško stiliaus parkas.

Turistų gausiai lankoma ir Linkuvos Švč. Mergelės Marijos Škaplierinės bažnyčia bei karmelitų vienuolynas (XVII–XVIII a.), Žeimelio urbanistikos centras (XVI–XIX a.), pirmojo Lietuvos fiziko chemiko Teodoro Grotuso (1785–1822) kapavietė Gedučių kaime (Guostagalio sen.), kompozitoriaus Juozo Pakalnio (1912–1948) gimtinė Veselkiškių kaime (Linkuvos sen.), Rozalimo Švč. Mergelės Marijos bažnyčia ir dievdirbio J. Danausko (1855–1937) sukurtos skulptūros, Vytauto paminklas (sukurtas 1930 m., autorius A. Nesavas) Bardiškių kaime (Žeimelio sen.), kunigaikštienės Birutės paminklas (sukurtas 1930 m., autorius A. Nesavas) Lauksodžio kaime (Žeimelio sen.).

Pakruojo herbas

PASVALYS

Pasvalio herbas

Pasvalys – Panevėžio apskrities rajono centras, senas Lietuvos–Latvijos paribio miestas, 20 km į pietvakarius nuo Biržų, 38 km į šiaurę nuo Panevėžio. Įkurtas jis senosiose žiemgalių žemėse, prie Lėvens, Svalios ir Pyvesos upių. Miesto vardas kilęs nuo Lėvens intako Svalios. Didesnioji miesto dalis yra išsidėsčiusi dešiniame Lėvens krante. Centrinė miesto aikštė pavadinta Vytauto Didžiojo vardu. Pietvakarinėje dalyje – gražus parkas. Mieste veikia Pasvalio krašto istorijos muziejus ir Girnų muziejus.

XIII a. pro Pasvalį ėjo svarbus prekybinis kelias. Tuo laikotarpiu miestas pradėtas minėti ir rašytiniuose šaltiniuose.

Yra pagrindo manyti, kad Lietuvos didžiojo kunigaikščio Gedimino laikais Pasvalio apylinkėse, į šiaurę nuo dabartinio Papilio, kur Tatula įteka į Mūšą, stovėjo medinė pilis.

Pasvalio miesto įkūrimo data laikoma 1497 m. gruodžio 6 d.

1494 m. Pasvalyje Lietuvos didžiojo kunigaikščio Aleksandro rūpesčiu pastatyta pirmoji katalikų bažnyčia.

1497 m. Lietuvos didysis kunigaikštis Aleksandras davė leidimą kunigui Jonui Grotui įsteigti Pasvalio miestą.

1546 m. Pasvaliui suteiktos miesto tesės.

1638 m. LDK valstybės seimas sudarė komisiją, kuri turėjo vyksti į Pasvalį ir spręsti Kuršo, Upytės ir Ukmergės apskričių sienų ginčą.

XV a. Pasvalio apylinkėse įsikūrė karaimų bendruomenė.

1775 m. Pasvalys priklausė Vilniaus vyskupijai.

1781 m. Pasvalio mokyklą lankė 25 mokiniai, 1853 m. – 46, 1879 m. – 60.

1786–1787 m. Pasvalyje pastatyta nauja mūro bažnyčia. 1886 m. ji buvo padidinta, pristatyti bokštai, o 1907–1909 m. pastatyta nauja varpinė ir špitolė.

XVIII a. Pasvalio miestelio gyventojai bylinėjosi su grafais Tyzenhauzais dėl Rokiškio ir Požos dvarų.

1831 m. Pasvalyje buvo 1 239 gyventojai.

Iki 1842 m. Pasvalys buvo bažnytinė, vėliau – pasaulietinė valda.

XVII–XVIII a. Pasvalio kraštą dažnai niokojo švedų kariuomenė.

Karo su Rusija metais Pasvalio mieste buvo apsistoję Napoleono kariuomenės daliniai.

Krašto gyventojai dalyvavo 1863 m. sukilime. Pasvalio gydytojas Boleslovas Dluskis buvo vienas iš sukilimo vadų šiose apylinkėse.

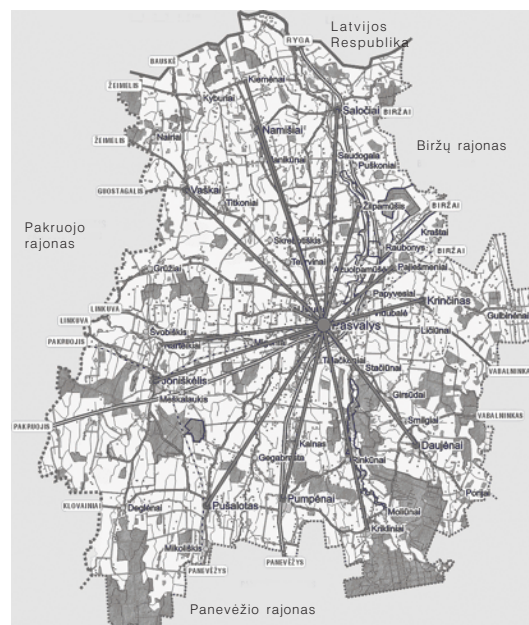
Spaudos draudimo metais Pasvalio krašte aktyviai veikė knygnešiai, čia dažnai lankydavosi Jurgis Bielinis.

1908 m. Pasvalyje surengtas pirmasis lietuviškas vakaras.

Kaizerinės Vokietijos valdžios metais (1916 m.) pro Pasvalį nutiestas siaurasis geležinkelis, kuris jungė Joniškėlį ir Šiaulius.

1917 m. Pasvalyje įsteigti vakariniai kursai jaunimui lavinti.

1919 m. Pasvalys tapo apskrities, kuri iki 1925 m. buvo vadinama Pasvalio–Biržų apskritimi, centru. Vėliau Pasvalys tapo valsčiaus centru.

Pasvalio rajono žemėlapis

1930 m. Pasvalio gimnazija reorganizuota į komercinę mokyklą. Nepriklausomos Lietuvos metais (1935 m.) Pasvalyje prie dabartinės P. Vileišio gimnazijos pastatytas Petro Vileišio paminklas (skulptorius Vincas Grybas).

1941 m. birželio viduryje į Sibirą buvo ištremta daugelis rajono veikliausių mokytojų bei valstybės tarnautojų.

1994 m. pavasarį pastatytas Arūno Grušo sukurtas stogastulpis Pasvalio krašto knygnešiams atminti. Stogastulpyje iškaltos knygnešių pavardės.

1997 m. rudenį atstatyta dalis partizanų slėptuvės-bunkerio Žadeikių girioje.

1997 m. rugsėjo 18–20 d. Pasvalyje pažymėtas miesto 500 metų jubiliejus. Tais metais kovo 17 d. Lietuvos Respublikos Prezidento dekretu patvirtintas miesto herbas.

Rajono teritorijoje yra du žymūs, anot istorikų, seniau, gynybinę funkciją atlikę piliakalniai: Migonių (kitais – Šimonių, Sindriūnų) ir Ažuolpamūšės.

Rajonas paskutiniiais metais turi bendradarbiavimo partnerių Švedijoje, Norvegijoje, Danijoje, Prancūzijoje.

Pasvalio bažnyčia ir varpinė. S. Velykio nuotraukos fragmentas

BIRŽAI

Biržai – Panevėžio apskrities rajono centras, šiaurėje besiribojantis su Latvijos Respublika. Miesto teritorija teka dvi upės, rajone yra 17 ežerų, 28 upės ir upeliai. Šiame rajone rasime ir seniausią Lietuvoje dirbtinį ežerą (įrengtas 1575 m.). Unikali Tatulos upė, turinti antžeminę ir požeminę vagą. Rajone yra 17 draustinių, 1 kultūros rezervatas.

Biržų puošmena – kunigaikščių Radvilų pastatyta bastioninė tvirtovė, kurioje dabar veikia Biržų krašto muziejus „Sėla“. Įspūdinga Biržų katalikų Šv. Jono Krikštytojo bažnyčia ir Biržų evangelikų reformatų bažnyčia. Daug lankytojų sulaukia ir grafų Tiškevičių statytas Astravo dvaras, į kurį galima patekti 525 m. ilgio pėsčiųjų tiltu per ežerą.

1386 m. po Jogailos krikšto įsteigta Vilniaus vyskupija, kuriai tuo metu priklausė Biržų kraštas.

1416 m. istorijos šaltiniuose minimas Biržų laukas tarp Smardonės ir Rovėjos.

1455 m. Lietuvos didžiojo kunigaikščio Kazimiero dovanojimo Radvilai Astikaičiui rašte minimas Biržų dvaras.

Apie 1500 m. Biržuose pastatyta katalikų bažnyčia.

1505 m. kovo 14 d. karalius Aleksandras Jogailaitis visas iš tėvo gautas Biržų žemes perdavė Mikalojui I Radvilai.

1510 m. po Mikalojaus I Radvilos mirties Biržų valdos atiteko Vilniaus kaštelionui, didžiajam etmonui Jurgiui Radvilai. Tais pačiais metais istorijos šaltiniuose pirmą kartą paminėta Biržų katalikų bažnyčia.

1512 m. gimė Mikalojus Radvila Rudasis, Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės valstybės, karo, reformacijos veikėjas. Jis fundavo Biržų bažnyčios statybą, mieste įsteigė evangelikų reformatų aukštesniąją mokyklą.

1515 m. vyskupas Albertas Radvila Biržuose netoli pilies pastatė naują katalikų bažnyčią.

1520 m. vasario 6 d. Biržuose buvo 53 miestelėnų dūmai. Tai seniausios žinios apie Biržų miestą, išlikusios dokumentuose.

1525 m. Biržai tapo Biržų ir Dubingių Radvilų šakos žemių centru.

1528 m. dvarų surašymo dokumentuose nurodyta, kad Biržų valdai priklauso Ajeniškis su 60 dūmų, Jukniškiai su 48 valstiečiais, Parovėja su 24 baudžiauninkais, 6 bajorų tarnybomis ir 100 miestelėnų, o Biržų dvare gyvena 63 Biržų miestelėnai.

1541 m. Mikalojus Radvila kartu su kitomis Biržų žemėmis paveldėjo ir Papilį.

1547 m. gimė Kristupas Radvila Perkūnas, Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės valstybės ir karo veikėjas. Jis pastatydino Biržų tvirtovę. Tais metais Biržai tapo kunigaikštystės centru.

1549 m. sausio 25 d. Žygimantas Augustas specialia privilegija patvirtino Biržams kunigaikštystės statusą.

1553 m. dokumentuose išliko pirmoji patvirtinta žinia apie Biržų katalikų parapiją.

1553 m. Biržuose pastatyta nauja katalikų bažnyčia.

1556 m. pirmą kartą raštuose paminėtas Biržų dvaras ir mieste-

Iš kairės: dabartinis Biržų herbas; Biržų miesto herbas 1792-06-12 privilegijoje Nr. 67

lis (Biržai pavadinti miesteliu). Tada Biržų dvaras priklausė Trakų vaivada Mikalojui Radvilai.

1561 m. Biržams priklausančių dvarų inventoriuje minimas Biržų dvaras, jam priklausę 4 svirnai, virtuvė, kepykla, bravoras ir pirmą kartą – Papilio dvaras.

Apie 1580 m. panaikinta Biržų katalikų parapija.

1584 m. balandžio 27 d. mirė Mikalojus Radvila Rudasis. Šiam mirus, Biržus paveldėjo jo sūnus Kristupas Radvila Perkūnas.

1584 m. prie Biržų evangelikų reformatų bažnyčios įkurta pradinė mokykla.

1585 m. gimė Kristupas II Radvila, karo, reformacijos veikėjas, 1615–1635 m. ėjęs Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės lauko etmono, 1633–1640 m. – Vilniaus vaivados, 1635–1640 m. – didžiojo etmono pareigas. Jo valdymo laikais sustiprinta Biržų pilis.

1586 m. pradėta statyti Biržų tvirtovė.

1587 m. istorijos šaltiniuose paminėti Smardonės mineraliniai vandenys ir prie Biržų veikusi mineralinio vandens gydykla.

1589 m. kovo 9 d. Biržams suteiktos Magdeburgo teisės. Pastatyta bastioninė Biržų pilis (pirmoji Biržų pilis).

1610 m. Biržuose surašyti 86 dūmai (kiemai).

1616 m. Biržų, Pasvalio, Bauskės apylinkėse įvyko žemės drebjimas.

1625 m. rugpjūčio 5 d. prie Biržų pilies pasirodęs švedų dalinys buvo sumuštas. Tų pačių metų rugpjūčio 7 d. švedai apgulė Biržų pilį, bet jos nepaėmė, o rugpjūčio 28 d. švedai antrą kartą apgulė Biržų pilį. Rugsėjo 7 d. Biržų pilis pasidavė švedams.

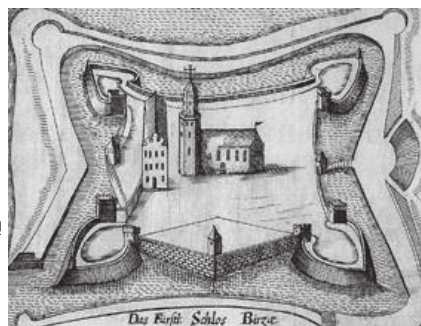
1625 m. rugsėjo 25 d., Kristupui II Radvilai nuo Svėdasų žygiuojant link Biržų, Gustavas II Adolfas skubiai pasitraukė nuo Biržų į Kuršą, palikdamas Biržuose stiprią pulkininko Kroico (Kreutz) vadovaujamą įgulą.

1627 m. pagal Balnenmuižėje su švedais sudarytą paliaubų sutartį

(Nukelta į 30 p.)

Iš kairės: Biržų pilies griuvėsiai. 1926. Petro Ločerio nuotrauka iš Biržų krašto muziejaus „Sėla“ rinkinių; Biržų pilis. XVI a. raižinys. Nuotrauka iš redakcijos archyvo

(Atkelta iš 29 p.)

už medinę Liaudonių pilaitę Livonijoje Lietuvai švedai gražino Biržus.

1636 m. Biržuose pastatyta evangelikų liuteronų bažnyčia.

1638 m. baigti statyti Biržų pilies įtvirtinimai (antroji Biržų pilis).

1640 m. balandžio mėnesį mirė Kristupas II Radvila.

1642 m. Biržams patvirtintos Magdeburgo teisės.

1644 m. Biržams antrą kartą patvirtintos Magdeburgo teisės,

karalius patvirtino ir anksčiau suteiktą privilegiją nemokėti mokesčių kaip nukentėjusiems nuo švedų.

1645 m. Biržus nusiaubė gaisras.

1645 m. kartografas Juozas Narūnavičius (Naronskis) sudarė Biržų kunigaikštystės žemėlapi.

Apie 1652 m. pagal Ulricho parengtą projektą pradėti atstatyti Biržų tvirtovės rūmai.

1655 m. švedai užėmė Biržų tvirtovę.

1655 m. rugsėjo 10 d. švedų kariuomenės stovykla iš Nemunėlio Radviliškio buvo perkelta į Pasvalį.

1655 m. rugsėjo 15 d. Jonušo Radvilos stovykloje viešėjo švedų feldmaršalas Levenhauptas.

1655 m. gruodžio 31 d. Tikocine (Lenkija) mirė Jonušas Radvila.

Po jo mirties Biržai atiteko Boguslavui Radvilai.

1657 m. švedai pasitraukė iš Biržų pilies, Biržai sudegė, pilis buvo apgriauta.

1659 m. pagal architekto Teofilio Spinovskio projektą vėl pradėti atstatyti Biržų pilį.

1663 m. atstatomoje Biržų tvirtovėje rekonstruotas arsenalas, pastatytos arklidės, išmūrytas penktas kareivinių namas. Tais metais Biržuose surašyta 114 kiemų.

1682 m. Biržuose surašyti 182 kiemai.

1669 m. gruodžio 31 d. Karaliaučiuje (dabar Kaliningradas, Rusija) mirė Boguslavas Radvila. Po jo mirties paveldėjimo keliu Biržai atiteko trečius metus einančiai jo dukrai Liudvikai Karolinai. Tais metais atstatyta Biržų tvirtovė (trečioji Biržų pilis).

1682 m. baigti atstatyti Biržų tvirtovės rūmai.

1701 m. Biržams ketvirtą kartą atnaujintos Magdeburgo teisės.

1701 m. sausio 24 d. iš Varšuvos per Lomžą, Kauną į Biržus atvyko karalius Augustas II.

1701 m. vasario 17 d. iš Sankt Peterburgo per Polocką, Daugpilį į Biržus atvyko Rusijos caras Petras I. Vasario 26 – kovo 14 dienomis Biržuose vyko Augusto II ir Petro I derybos. Kovo 9 d. sudaryta Augusto II ir Petro I Biržų sutartis prieš švedus. Ji raštu patvirtinta 1702 m. kovo 23 d.

1703 m. kovo mėn. G. A. Oginskis, remiamas rusų dalinių, apgulė Biržų pilį ir atėmė ją iš švedų.

1704 m. pilies komendanto Nerezijaus įsakymu prieš švedų puolimą sudegintas Biržų miestas.

1704 m. rugpjūčio 28 d. švedai apgulė Biržų pilį.

1704 m. rugsėjo 14 d. švedai paėmė Biržų pilį ir generolo G. Levenhaupto įsakymu ją susprogdino.

1705 m. rusai išvyjo švedus iš Biržų.

1705 m. atstatyta švedų antpuolio metu (1704 m.) sudegusi Biržų evangelikų reformatų bažnyčia.

1705 m. rugpjūčio 6 d. Biržuose antrą kartą lankėsi Rusijos caras Petras I. Žinoma, kad jis, apsistojęs pilies teritorijoje li-

Biržų pilies rūmai (dabar Biržų krašto muziejus „Sėla“). D. Mukienės nuotrauka

kusiose neišsprogdintose patalpose, čia išbuvo 4 dienas.

1726 m. pastatyta koplyčia Lamokuose.

1731 m. Biržus oficialiai ėmė valdyti Nesvyžiaus Radvilos. Tais metais Biržuose surašyta 90 kiemų.

1741 m. samdiniai sunaikino Biržų evangelikų reformatų ir evangelikų liuteronų bažnyčias.

1742 m. baigta statyti nauja Biržų katalikų bažnyčia.

1744 m. Biržams penktą kartą atnaujintos Magdeburgo teisės.

1764 m. Biržuose surašyti 154 kiemai.

1786 m. sudarytas prancūziškas Biržų kunigaikštystės žemėlapis, pagal kurį kunigaikštystės ribas aprašė Eustachijus Tiškevičius.

1790 m. Biržams šeštą kartą atnaujintos Magdeburgo teisės.

1794 m. Biržų apylinkėse vyko atkaklus Tado Kosciuškos vadovaujamų sukilėlių mūšiai su caro kariuomene.

Apie 1800 m. Biržai neteko Magdeburgo teisių.

1803 m. Biržuose surašyta 212 kiemų.

1804 m. Dominykas Radvila už skolas įkeitė Biržus Tiškevičiams.

1811 m. Dominykas Radvila Biržus pardavė grafui Juozapui Tiškevičiui.

1815 m. spalio 27 d. ir 1822 m. Biržuose lankėsi Rusijos caras Aleksandras I.

1817 m. įsteigta Biržų katalikų parapijos mokykla.

1844 m. Biržai tapo grafų Tiškevičių majoratu.

1858 m. Biržuose buvo apie 2 700 gyventojų.

1860 m. Astrave pastatyta mūrinė užtvanka ir tiltas.

1862 m. pastatyti Astravo rūmai ir įrengtas parkas.

1897 m. Biržuose buvo 4 413 gyventojų.

1923 m. Biržuose pastatyta elektrinė ir įvesta elektra.

1938 m. Biržai geležinkeliu sujungti su Panevėžiu.

1968 m. Biržuose buvo daugiau negu 10 000 gyventojų.

1985 m. atstatyti Biržų pilies rūmai.

1988 m. lapkričio 20 d. ant Biržų pilies iškelta tautinė vėliava.

1990 m. pirmą kartą demokratiškai išrinkta Biržų rajono taryba.

Tekstas parengtas pagal informaciją, skelbiamą interneto leidinyje „Biržų rajono savivaldybė“ (skyrius „Biržų krašto istorijos kalendorius“, sudarė Emilis Jokūbas Trečiokas). Interneto prieiga <http://www.birzai.lt/index.php?id=43&pg=.000001076.000001604&kid=1&tev=1604> (žr. 2007-11-15)

ROKIŠKIS

Rokiškio herbas

Rokiškis – Panevėžio apskrities rajono centras šiaurės rytinėje Lietuvos dalyje, nuo Vilniaus nutolęs 156 km. Čia – buvusi sėlių žemė. Rajone – apie 40 690 gyventojų (2005-01-01 duomenys), iš jų daugiau kaip 92 proc. – lietuviai.

Rajonas priglundęs prie Latvijos Respublikos pietrytinės dalies ir ribojasi su Daugpilio, Jakabpilio ir Aizrauklės rajonais. Su Daugpiliu, kaip ir su apskrities centru Panevėžiu, Rokiškio miestą jungia geležinkelis¹.

Rokiškio rajonas – vienas iš labiausiai urbanizuotų Lietuvoje. Tuo pat metu čia labai graži ir įvairi gamta, įdomus kraštovaizdis. Didelius plotus užima Suvainišio, Apūniškio, Salagirio miškai. Dideli plotai rajone įeina į Jankūnų geomorfologinio, Notigalės, Patriošišio, Suvainišio pelkių, Kumpuolių hidrologinį, Čedaso ežero europinės reikšmės ornitologinį draustinį, 1992 m. įsteigtą Sartų regioninį parką.

Rokiškio rajone – 62 tvenkiniai, 99 ežerai. Žymiausias ir vienas didžiausių Lietuvoje – Sartų ežeras, ant kurio kiekvieną žiemą vyksta tradicinės žirgų lenktynės. Rajono teritoriją yra išraiziusios 42 upės.

Paskutiniaisiais metais daugiau kaip 30 proc. rajono gyventojų užsiima didmenine ir mažmenine prekyba. Toliau rajone plėtojama pramonė, žemės ūkis.

Rajone – apie 300 nekilnojamyjū kultūros vertybių, tarp kurių yra 27 piliakalniai ir pilkapiai, 19 bažnyčių ansamblių, 17 buvusių dvarų sodybų.

Rokiškio Nepriklausomybės aikštė – vienas iš raiškiausių ir vertingiausių klasicistinės urbanistikos paminklų Lietuvoje.

Vienas iš labiausiai lankomų kultūros paveldo objektų rajone – 1932 m. Kraštotyros draugijos iniciatyva įsteigtas Rokiškio krašto muziejus, įsikūręs Rokiškio dvaro rūmuose. Pirmasis šio muziejaus direktorius buvo mokytojas Petras Bliūdžius. Dabar šiame muziejuje saugoma daugiau kaip 70 tūkst. eksponatų. Obeliuose ir Kriaunose veikia šio muziejaus padaliniai. Papildomai rajone dar veikia apie 20 nevalstybinių muziejų. Iš jų populiariausi – Tunaičių, Bajorų kultūros namų lėlių, Aukštaičių akademijos Raganų ir keletas kitų.

Rokiškyje yra vienas gražiausių Lietuvoje neogotikos ansamblių, kuriam priklauso Rokiškio šv. Mato, Jūžintų šv. arkangelo Mykolo bažnyčios, buvę grafų prekybos rūmai.

Iš Rokiškio krašto yra kilę, su šiuo kraštu susiję nemažai rašytojų. Tai Liudvika Nitaitė-Didžiulienė (Žmona), Liudas Dovydėnas, Matas Grigonis, Alfonsas Keliuotis, Jonas Lapašinskas, Antanas

Strazdas, Rimantas Šavelis, Paulius Širvys, Antanas Vienažindys ir keletas kitų. Tarp aktorių, kilusių iš Rokiškio krašto, plačiai žinoma Monika Mironaitė, Ona Kurmytė, Napoleonas Nakas, Vaiva Mainelytė, Ferdinandas Jakšys, Ramūnas Rudokas ir daugelis kitų. Rokiškyje gyveno, mokėsi muzikai Juozas Gruodis, Mikas Petrauskas, Juozas Tallat-Kelpša, dainininkai Irena Jasiūnaitė, Juozas Bieliūnas, Jonas Byra, Jolanta Stumbrienė, Asta Vajegienė, Robertas Ruželė, Inga Araminaitė, Vilma Likienė.

Rokiškio krašto kultūriniam gyvenime ryškų pėdsaką yra palikę XX a. 2 dešimtmečio Obelių bažnytinio choro vadovai Jonas ir Mikas Petrauskai, Povilas Latočka, Obeliuose gyvenęs vienas pirmųjų lietuvių chorų vadovų Jonas Zauka. Rokiškio bažnyčios chorui yra vadovavęs Matas Milaknis. Iškilūs Rokiškio krašto chorvedžiai Ksaveras Strumskys, Nikodemus Martinonis, Vytautas Četkauskas, Vytautas Pučka, Irena Galkienė.

Paskutiniaisiais metais meno saviveiklos kolektyvams kūrybingai vadovauja A. Krasauskienė, V. Dilienė, R. Krasauskienė, G. Markevičienė, I. Bubinova ir daugelis kitų kultūros specialistų.

Tarp garsiausių Rokiškio krašto liaudies meistrų – Lionginas Šepka, Monika Bičiūnienė, Algimantas Kiauga, Jonas Dagys, Jonas Vizbaras, Bronius Milaknis. Iš šiuolaikinių tautodailininkų kraštą savo kūriniais garsina Robertas Žaliukas, Venecijus Jočys. Su Rokiškio kraštu yra susiję ir dailininkai J. Vienožinskis, E. Riomeris, P. Kalpokas, P. Rimša, J. Čeičytė, R. Bičiūnas.

Rokiškyje veikia profesionalų dailininkų klubas „Roda“. Iš Rokiškyje paskutiniaisiais metais kuriančių dailininkų plačiai žinomi R. Gailiūnas, P. Pupelis, A. ir L. Keraičiai, S. Klemkaitė, S. Daščioras.

ISTORIJA: DATOS, SKAIČIAI, FAKTAI

Pirmieji gyventojai Rokiškio krašte įsikūrė neolito laikotarpiu.

I tūkstantmečio II p. Rokiškio žemėse įsitvirtino sėliai. Jie kalbėjo sėlių kalba, plėtojo žemdirbystę, gyvulininkystę, žvejybą. XIII a. šiauriniai sėliai susiliejo su latgaliais, pietiniai – su lietuviais.

1499 m. rugsėjo 21 d. Lietuvos didžiojo kunigaikščio ir Lenkijos karaliaus Aleksandro privilegijoje Grigaliui Astikui pirmą kartą žinomuose rašytiniuose šaltiniuose paminėtas Rokiškio vardas.

1519 m. pirmą kartą rašytiniuose šaltiniuose paminėtas Rokiškio miestelis.

XVI a. Rokiškis stipriai išaugo. Tuo metu čia šeimininkavo kunigaikščiai Krošinskiai.

1644 m. istoriniuose šaltiniuose atsiranda pirmosios žinios apie Rokiškio krašto mokyklą – nurodoma, kad Rokiškyje jau veikė paparinė mokykla.

(Nukelta | 32 p.)

D. Mukienės nuotraukoje – Rokiškio dvarvietės fragmentas. Centre – dvaro centriniai rūmai, kuriuose dabar veikia Rokiškio krašto muziejus

Rokiškio krašto istorijos muziejaus ekspozicijos fragmentai. Nuotraukos iš Rokiškio krašto istorijos muziejaus rinkinių

(Atkelta iš p. 31)

1715 m. Rokiškis tapo Tyzenhauzų valda. XVIII a. Tyzenhauzai čia pasistatė rūmus, įrėngė parką apie juos. Tvarkant pagrindinę rezidenciją, daugiausia rūpinosi grafas, Lietuvos gvardijos šefas Ignatas Tyzenhauzas. Vėliau dvaro centrinis kompleksas ne kartą buvo pertvarkomas ir laikui einant įgijo klasicistinę kompoziciją.

1777 m. parapiinės mokyklos veikė Rokiškyje, Obeliuose, Pandėlyje, Kamajuose, Panemunyje.

1863 m. pralaimėjus sukilimui, Rokiškyje prasidėjo represijos, neramumai, mieste kilo gaisras. Jo metu sudegė Rokiškio bažnyčia. Ji atstatyta grafo Reinoldo Tyzenhauzo ir jo sesers Marijos Tyzenhauzaitės-Pšezdzeckienės rūpesčiu ir lėšomis. Šios negotikinės bažnyčios projekto autorius – architektas Georgas Verneris iš Tirolio.

Knygnešių gadynės laikotarpiu Rokiškio krašte platindami knygas ir kitus uždraustus lietuviškus spaudinius lotyniškais rašmenimis, daug nuveikė J. Katelė, J. O. Širvydas, A. Gavėnas, J. Čerkus.

XIX a. II p. Rokiškyje atidaryta muzikos mokykla. Ilgą laiką joje dirbo iškilus muzikas čekas Rudolfas Lymanas.

1873 m. per Rokiškio rajoną nutiestas geležinkelis į Daugpilį (Latvija). Atsiradus geležinkeliui, Rokiškio krašte sparčiai pradėta plėtoti pramonė, žemės ūkis, prekyba.

1885 m. Rokiškyje buvo 2 649 gyventojai.

Pirmojo pasaulinio karo išvakarėse Rokiškio mieste veikė apie 40 parduotuvių, šešios stambios amatininkų dirbtuvės, du malūnai, du bankai, mokykla, nemažai kitų įstaigų.

1893 m. Naujikių kaime (Panemunėlio apylinkės) suvaidintas pirmasis Rokiškio rajone žinomas lietuviškas vaidinimas.

Pirmojo pasaulinio karo metais sudegė medinė Rokiškio geležinkelio stotis.

1918 m. rudenį įkurta Rokiškio gimnazija.

1919 m. pradėjo veikti Rokiškio gimnazijos biblioteka.

1920 m. Rokiškiui suteiktos miesto teisės. Tais metais atidaryta žemesnioji žemės ūkio mokykla.

Nepriklausomos Lietuvos metais Rokiškis buvo apskrities centras, čia veikė apskrities ligninė, mergaičių amatų ir ruošos mokykla, gimnazija, trys pradinės mokyklos, kino teatras, biblioteka, nemažai kitų kultūros, švietimo įstaigų, draugijų, pramonės, žemės ūkio įmonių.

1923 m. pradėtas tvarkyti Rokiškio miesto centras, grįsti Nepriklausomybės aikštė. Tais pačiais metais įsteigta Rokiškio viešoji

biblioteka. Tuo laiku Rokiškio krašte veikė 70 mokyklų, kurias lankė 4 500 mokinių, čia dirbo daugiau kaip 100 pedagogų.

1923–1926 m. viename iš Rokiškio dvaro pastatų veikė žemesnioji policijos mokykla.

1928 m. mieste buvo 29 gatvės.

1931 m. mieste pastatytas paminklas Nepriklausomybei atminti (skulptorius Robertas Antinis vyresnysis). Tais pačiais metais mieste iškilio mūrinis gimnazijos pastatas.

1932 m. Rokiškis priskirtas antrajai miestų kategorijai.

1933 m. Rokiškyje pastatyta ligoninė, įsteigtas krašto istorijos muziejus, veikiantis iki šiol.

1934 m. pastatyta nauja Rokiškio pradinė mokykla.

1938 m. pastatyta Rokiškio geležinkelio stotis.

Įvedus sovietų valdžią, 1940–1941 m. į Sibirą buvo ištremta apie 200 Rokiškio gyventojų. Dar daugiau jų nuo sovietinių represijų nukentėjo po Antrojo pasaulinio karo.

Antrojo pasaulinio karo metais naciai sunaikino Rokiškio žydų bendruomenę (didelė dalis jų sušaudyta Bajorų, Antanašės pamiškėse).

Nuo 1950 m. Rokiškis – rajono centras.

1959 m. Rokiškio mėgėjų teatrui pirmajam Lietuvoje suteiktas liaudies teatro vardas. Kūrybingai šiame teatre yra dirbę režisieriai Vytautas Vajega, Jonas Kavoliūnas, Jonas Korenka ir keletas kitų.

1965 m. Rokiškyje pastatyta konservų gamykla.

1966 m. Rokiškyje pastatyta sūrinių gamykla, veikianti iki šiol ir gaminanti itin geros kokybės sūrius bei kitus maisto produktus, kuriais prekiaujama visoje Lietuvoje ir užsienyje.

1967 m. Rokiškyje pastatyta kombinuotųjų pašarų gamykla.

1968 m. Rokiškyje pastatytas siuvimo fabrikas.

Sovietmečiu Rokiškio kraštą savo gaminiais garsino Juodupės vilninių audinių fabrikas „Nemunas“ ir bandomoji eksperimentinė žemės ūkio gamykla.

Rokiškyje jau du dešimtmečiai rengiamas profesionalių teatrų festivalis „Vaidiname žemdirbiams“.

2005 m. Rokiškio rajone dirbo 600 mokytojų.

¹ Čia ir toliau šiame skyriuje tekstas parengtas pagal faktus, paskelbtus leidinyje *Rokiškio rajonas* (Vilnius : Atkula, 2005).

Zarasų herbas

Zarasai – to paties pavadinimo Utenos apskrities rajono centras. Jis – šiaurės rytinėje Lietuvos dalyje, senosiose sėlių genčių žemėse. Šiaurinė rajono dalis ribojasi su Latvijos Respublika. Iš viso čia nuolat gyvena apie 25 tūkst. žmonių. Zarasai – ežerų kraštas. Jie užima apie dešimtadalį rajono teritorijos, miškai – 30 proc.

Rajono teritorijoje veikia du regioniniai parkai – Gražutės ir Sarty. Čia priskaičiuojama 30 istorijos, 69 architektūros (29 piliakalniai, 24 pilkapijai, 10 senkapių, 6 archeologiniai akmenys), 71 saugotinas dailės objektas. Rajone veikia 3 valstybiniai, 5 visuomeniniai, privatūs muziejai, 1 dailės galerija.

Zarasų apskrityje yra buvę daugiau negu 90 dvarų ir palivarkų. Išliko 39 dvarų ir 11 palivarkų pėdsakai. Tarp dažniausiai lankomų vietų – netoli Zarasų esančios Mukulių ir Romancų dvarų sodybos.

XVIII a. vaizdingo Avilių ežero pietinės įlankos krante įkurtas Mukulių dvaras. 1872 m. jo šeimininku tapo iškilus istorikas, Rusijos karinis veikėjas, senatorius, pėstininkų generolas Pavelas Osipovičius Borovskis, parašęs 45 istorinius darbus (saugomi valstybinėje bibliotekoje Maskvoje). 20 paskutiniųjų savo gyvenimo metų jis tyrinėjo rusų karo istoriją. Mukulių dvare jis praleisdavo vasaras – atvykdavo čia poilsiauti iš Sankt Peterburgo. P. O. Borovskiui mirus (1905 m. vasario 3 d.) jo palaikai, kaip tai buvo nurodyta jo testamente, iš Sankt Peterburgo buvo atvežti į Mukulių dvarą ir palaidoti dvaro sodyboje buvusiose senose kaimo kapinaitėse.

Šiame dvare yra gimęs (1878 m.) ir baronas, generolas Piotras Nikolajevičius Vrangelis. Spėjama, kad jo šeima artimai bendravo su generolu P. O. Borovskiu, o gal net čia yra gyvenę jo tėvai.

Apie 1923 m. Mukulių dvarą iš valstybės įsigijo daktaras Juozas Buzelis. Šiandien dvaru rūpinasi jo palikuonys.

Gražūs Romancų dvaro rūmai buvo pastatyti XX a. pr. Sovietmečiu jie sunyko. Lietuvai atkūrus nepriklausomybę, Romancuose savo tėvų valdytas žemes atgavę R. Vadišius ir jo sesuo H. Ramauskienė čia pradėjo gražiai tvarkytis, ir šiandien dvaras vėl džiugina puikia pastatų architektūra ir aplinka.

Zarasai prie Zaraso ežero įkurti XV a. pab. – XVI a. pr. Tuo laiku per šią teritoriją ėjo vienas pagrindinių prekybos kelių iš centrinės Lietuvos į Rygą ir Pskovą. Yra pagrindo manyti, kad senovėje didžiojoje Zaraso saloje buvo vienuolynas su mūrine bažnyčia. 1530 m. vienuolynas buvo panaikintas, bažnyčia perkelta į krantą.

1596 m. Zarasai pirmą kartą paminėti kaip viena iš Vilniaus vyskupijos valdų.

1613 m. Zarasai (Jeziorosa) pažymėti Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės žemėlapyje.

1654–1667 m. vykstant karui, sudegė Zarasų bažnyčia ir dalis miestelio (atstatyta 1674 m.).

1669 m. Zarasuose gyveno daugiau kaip 300 žmonių, čia buvo susiformavęs penkių gatvių tinklas, veikė kalvė, smuklė.

Zarasai kaip miestelis beveik visiškai buvo sunykęs Šiaurės karo metais ir per 1708–1711 m. marą – 1721 m. Zarasuose gyveno tik apie 100 žmonių.

XVIII a. II p. Zarasuose veikė mokykla. 1777 m. ją lankė 12 vaikų. XVIII a. pab. Zarasuose veikė muitinė.

1797 m. Zarasų miestelio, kuriame tuo metu gyveno 350 žmonių, dvaro šeimininku tapo Vilniaus gubernatorius.

1812 m. Zarasai buvo nusiaubti vykstant karui su Napoleonu.

1823 m. Zarasuose gyveno 28 lietuvių, 8 rusų ir 50 žydų šeimų.

1835 m. pro Zarasus užbaigta tiesti Sankt Peterburgo–Daugpilio–Kauno–Varšuvos trakto atkarpa.

1836 m. Zarasuose lankėsi Rusijos caras Nikolajus I. Savo sūnaus Aleksandro garbei miestą jis pavadino Novoaleksandrovsku.

1872 m. parengtas naujas miesto planas, kuriame buvo numatyta radialinė aikštė, kraštovaizdį, vietovaizdį atitinkantis gatvių tinklas. Dabar Zarasų centrinė dalis – urbanistikos paminklas.

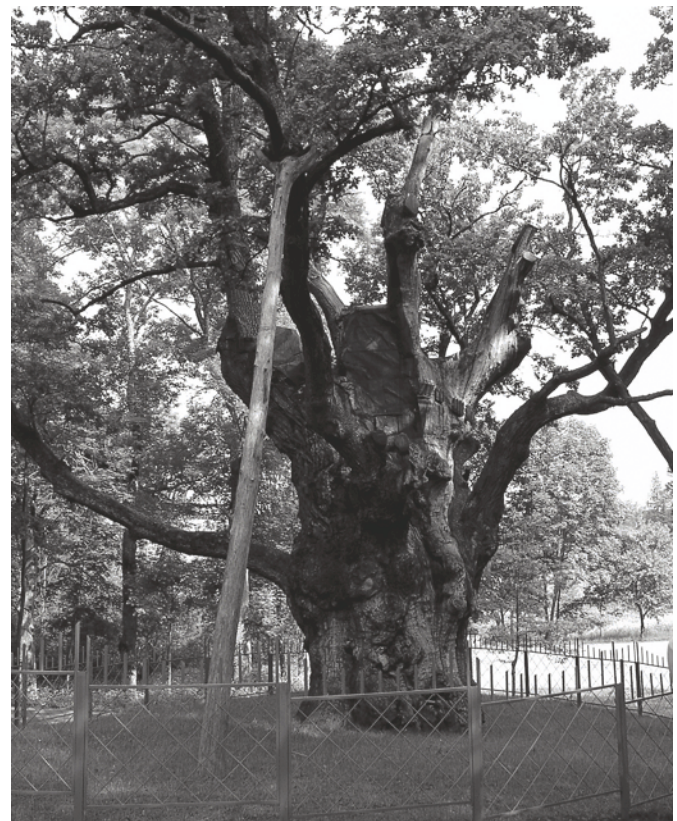
1918 m. Zarasuose įkurta gimnazija, kuri vėliau reorganizuota į vidurinę mokyklą, o 1928 m. – į aukštesniąją komercijos mokyklą.

1920 m. latviai, pasinaudoję generolo Želigovskio invazija, buvo užėmę dalį Zarasų apskričiai priklausiusios teritorijos, o rytinius apskrities valsčius – lenkai.

1923 m. gegužės 15 d. įsteigtas Centrinio valstybės knygyno Zarasų skyrius.

1932 m. J. Gaigalo, B. Židonio ir J. Šileikio iniciatyva pradėtas leisti Zarasų krašto laikraštis.

1934 m. lapkričio 17 d. Zarasų miesto progimnazijos patalpose atidarytas krašto muziejus (tuo rūpinosi mokytojas Stasys Jauniškis).

Stelmužės ąžuolas (Imbarės sen., Zarasų r.). D. Mukienės nuotrauka. 2005 m.